

מִי הוּא דְנִיָּאל הַנּוֹכֵר בְּסֵפֶר יִחְזְקָאל?

מאת רוד שלמה שפירא

בַּיִחְזְקָאל יֵד. יב—יג אנו קוראים: „בן אדם ארץ כי תחטא לי למעל מעל ונטיתי ידי עליה ושברתי לה מטה לחם והשלחתי בה רעב והכרתי ממנה אדם ובהמה, והיו שלשת האנשים האלה בתוכה נח דנאל (כך כתוב, דנאל בלי יוד) ואיוב המה בצדקתם ינצלו נפשם נאם ד' אלקים. ושם פסוק טו: „שלשת האנשים האלה בתוכה חל אני נאם ד' אלקים אם בנים ואם בנות יצילו המה לבדם ינצלו והארץ תהיה שממה. ועוד שם (פסוק כ') חוזר הנביא על הרעיון הזה ששלשת האנשים האלה לא יצילו בניהם ובנותיהם רק הם ינצלו. בין המפרשים המסורתיים מקובל הדבר בלי פקפוק כי שלשת הצדיקים הנזכרים הם אותם הידועים לנו בספרי המקרא, נח מספר בראשית, איוב הידוע מהספר הנקרא על שמו, ודניאל בן-דורו של יחזקאל. גם בפרק כ"ה בספר יחזקאל (פסוק ג') נזכר דנאל כחכם גדול: „הנה חכם אתה מדנאל כל סתום לא עממוך. גם כאן לא פקפק מי שהוא שדניאל הנזכר כאן הוא אותו הידוע לנו בחכמתו על פי המסופר עליו בספר דניאל. מכיון שדניאל שהיה בימיו של יחזקאל היה מפורסם בצדקתו ובחכמתו לא היתה סיבה מספקת להסתפק בזיהותו של דניאל שבספר יחזקאל. אולם אפשר היה לשאול מדוע היה הנביא צריך להזכיר שמו של צדיק וחכם בדורו בשעה שודאי היו חכמים וצדיקים מפורסמים בדורות שלפניו, ובודאי שיותר מתאים היה להזכיר צדיק מדורות עברו, שהרי אין הקב"ה מיוחד שמו על הצדיקים בחייהם (תנחומא. תולדות ז'). אך שאלה זו לא נשאלה על ידי המפרשים מאחר שחשבו שזיהוי אחר אי-אפשר.

אולם בימינו נתגלו כתבי אוגרית ובתוכם נמצאת מגילה המספרת על דנאל הכנעני אשר היה מן הרפאים. לדנאל לא היה בן והוא התפלל לאל (כלו) לאל, ראש הפנתיאון הכנעני) שיתן לו בן, ואל ענהו. לבן הנולד, אקהת, נתנה מתנה, קשת, מהאל כותר. אולם ענת, אלת המלחמה, רצתה שיתן לה אקהת את הקשת, והוא לא רצה. האלה נתמלאה עליו חימה ושלחה את יתפן שלוחה להרוג את אקהת. את השליחות מלא יתפן באופן מספיק. תגובתו של דנאל

למות בנו היתה טבעית. הוא קלל את קרית אבלים מקום שם נהרג בנו והוא התפלל לאלים שלא ירד טל ומטר שבע שנים. סופרו של יתפן נראה שנהרג על ידי פגת בתו של דנאל שנקמה את נקמת אחיה. סופי הדברים חסרים בכתבים שנמצאו. משערים שאקרה קם לתחיה על-פי תפילתו של דנאל.¹ החוקרים גפלו על המציאה הזאת, ועל פי רמזים שכבר יצאו מפהם של חוקרי המקרא של המאה שעברה², ששלשת הצדיקים תאלה הם מאומות העולם, וזהו את דנאל של יחזקאל עם דנאל של כתבי רס"שמה³. גם דניאל חותנו של חנוך בספר היובלים פרק ד', כ' וזהו עם דנאל של כתבי אוגרית⁴. והשערה זו נתקבלה כאמת שאין להרהר אחריה. מה יש במיתוס של דנאל הכנעני שיש לו צד שווה עם דנאל של יחזקאל? דנאל האוגריתי הוא עובד אלילים מובהק ואין בו דבר שעל פיו נובל להכירו כחכם. רק ביטוי אחד שהוא דן דין אלמנות ושפט שפט יתומים יש בו דמיון לצדיק ישראלי⁵, וגם הויהו עם דניאל של ספר היובלים הוא מפורקק מאד, שהרי השמות בספרים החיצונים כנראה הם מלאכותיים, או שהם מיוסדים על שמות מקובלים בישראל. אמנם אפשר שבישראל מקובלות היו מסורות אחרות על דבר דניאל צדיק וחסיד וחכם של אומות העולם, אולם קשה לקבל שזהו אותו דנאל של כתבי אוגרית.

לפי דעתי יש לחפש את הויהו במקום אחר, ונראה כי מפתח למצוא את הסוד יש לנו. בספר דברי הימים נזכר, כי בנו השני של דוד היה דניאל שילדה לו אביגיל, ובספר שמואל נקרא בשם כלאב (דה"א ג. א; ש"ב ג. ג.). לח"ל היתה מסורת על חכמתו של בנו זה של דוד. עיין ברכות ד' ע"א: „לפיכך זכה דוד ויצא ממנו כלאב“ (ברייתא מובאת שם) „ואמר ר' יוחנן: לא כלאב שמו, אלא דניאל שמו. ולמה נקרא שמו כלאב? שהיה מכלים פני מפיבושת בהלכה, ועליו אמר שלמה בחכמתו: בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני,“ דאומר: חכם בני ושמח לבי ואשיבה חורפי דברי“ (כנראה שפירשו שהפסוקים האלה שבמשלי נאמרו על ידי דוד לכבוד בנו דניאל).

גם צדקתו של דניאל בנו של דוד היתה מפורסמת. בבבא בתרא י"ז ע"א (שבת נ"ה, ע"ב) נאמר עליו, שהוא היה אחד מאלה שמתו בעטיו של נחש. וגם נאמר עליו שנכנס לגן עדן בחייו⁶. אף כי בנוסחאותינו במסכת דרך ארץ זוטא

1 עיין מאמרו הממצה של שלום שפיגל, בספר היובל של הפרופ. לוי גינזבורג, כחלק האנגלי, 310—318. הטקסט נמצא בתרגום אנגלי בספר: Ancient New Eastern Texts: 149—155.

2 עיין שפיגל שם ע' 310, הערה 10.

3 עיין גם אולברייט, From the Stone Age to Christianity, ע' 253.

4 אולברייט, שם, וע' 633 הערה 16.

5 עיין פריטשארד ע' 151, 8—6: 5, ושפיגל 312.

לא נזכר שמו של כלאב בנו של דוד, אך בודאי שישנם נוסחאות שנמצא זה שעל פי זה כתב ר' לוי גינזבורג שנכנס כלאב לגן עדן בחייו. הרי שבאגדות ישראל היה דניאל (כלאב) בנו של דוד מפורסם כצדיק גדול וחכם יוצא מן הכלל.

אך יש כאן להתעכב על פרט אחד, על שייכותו של דניאל זה להצלת בנים ובנות שהוזכרה ביחזקאל. פרופ' שפיגל רוצה למצוא את הקשר בזה ששלשה אלה הצילו את בניהם, נח בשעתו, ואיוב (על פי פירוש שבניו הושבו אליו, או על פי אגדה שהיתה רווחת במובן זה), וגם דנאל האוגריתי הקים את בנו לתחייה — כל זה על פי השערה — על ידי תפילותיו. אם דניאל של יחזקאל הוא בנו של דוד יש להבין מה הקשר שקשר אותו עם נח ואיוב? אולי יש לקשר את ענין הצלת בנים ובנות עם יחסו של דניאל לדוד, שהרי דוד אבד אחדים מבניו, אמנון בנו הראשון מבת שבע, אבשלום ואדוניהו, ועיין סוטה י' ע"ב על תפילתו של דוד להציל את אבשלום מרדת שהת, וגם קרה ענין של מיתת בנים בעון אבותיהם בימיו של דוד, עיין שמואל ב' פרק כ"א, וגם ענין זה קשור עם השם מפיכשת (עיין שם פסוק ז) שהיה לו שייכות על פי האגדה עם סלאב-דניאל בנו של דוד. ואם כן כוונת הנביא, שלא לבד שדוד ושאל לא יכלו להציל את בניהם, אף צדיק בלי חטא כדניאל לא היה בכחו להציל את בניו ובנותיו.

האגדות על דניאל בנו של דוד בודאי שלא בדו אותן חז"ל מלבן, וכאגדות אחרות היו כנראה עתיקות-ימים. גם לא נראה שמקור האגדה הוא מהפסוקים ביחזקאל שהרי אין רמז לזיהוי זה בדברי חז"ל, ומוכרח הוא שהאגדה הזאת יסודה היה במציאות או שנוצרה באופן עצמאי בזמן עתיק.

6) עיין בספרו האנגלי של פרופ' לוי גינזבורג על אודות היהודים חלק רביעי, 118, ובחלק החמישי, 276, הערה 142.

